

Олена Поліванова,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародного права
і порівняльного правознавства
Київського університету права
Національної академії наук України

Інна Сусла
студентка Київського університету права
Національної академії наук України

УДК 341.23

Поняття екстериторіальних міжнародно-правових зобов'язань держав щодо захисту навколишнього середовища

Необхідність міжнародно-правового регулювання питань, пов'язаних з охороною навколишнього середовища, викликана передусім об'єктивними природними чинниками. Природні ресурси в багатьох випадках є спільними, і вплив на їх стан з боку однієї держави може безпосередньо зачіпати інтереси іншої, або ж інтереси кожного окремого індивіда.

Всупереч універсалізму прав людини більшість держав все ще трактують свої міжнародно-правові зобов'язання з прав людини як такі, що застосовуються виключно в межах їх кордонів. Такий підхід, обмеживши зобов'язання територіально, призвів до утворення прогалів у захисті прав людини у різних міжнародних політичних процесах і недостатчі адекват-

ного регулювання задля захисту прав людини [3, с. 5]. Доктрина міжнародного права визначає екстериторіальні зобов'язання як: а) зобов'язання, пов'язані з діями і бездіяльністю держави, в межах або за межами її території, які мають вплив на здійснення прав людини за межами території цієї держави; і б) зобов'язання глобального характеру, які викладені в Статуті Організації Об'єднаних Націй і в документах з прав людини [1, с. 1101].

Екстериторіальні зобов'язання є відсутньою ланкою в універсальній системі захисту прав людини. Без повної реалізації екстериторіальних зобов'язань держав, права людини не можуть взяти на себе належну роль в якості правових основ для регулювання процесу глобалізації і забезпечення загального захисту всіх людей і груп [6]. Екстериторіальні зобов'язання забезпечують регулювання транснаціональних корпорацій, покладають на міжурядові організації відповідальність за наслідки їх діяльності і, в кінцевому рахунку, зупиняють руйнування екосистем і клімату [6]. Зазначене обумовлює актуальність даного наукового дослідження.

Окремі аспекти досліджуваного питання можна знайти в працях Балашенка С. А., Буткевича В. Г., Герасимчука І. В., Задорожного О. В., Медведєвої М. О., Шемшученка Ю. С., О. де Шутера, А. Айде, А. Кхалфана, М. Орелана, Х. Кінга, Т. С. Вулта та ін.

Основною метою цієї статті є визначення поняття екстериторіальних міжнародних зобов'язань щодо захисту навколишнього природного середовища, тлумачення поняття та окреслення основних проблем.

Вплив людської діяльності втручається у життєво важливі планетарні системи. Науковці по всьому світу закликають міжнародне співтовариство запобігти перетинанню планетарних кордонів [2]. Руйнування навколишнього середовища внаслідок втрати лісового покриву, поширення

небезпечних хімічних речовин, виснаження рибних запасів і зміна клімату погіршують реалізацію прав людини, зокрема, груп населення, які вже є маргінальними і уразливими. Конференція сторін Рамкової Конвенції ООН щодо зміни клімату підтвердила, що саме здорова планета є передумовою реалізації прав людини, погодивши, що «Сторони повинні, в усіх діях, наслідком яких є зміна клімату, повністю поважати права людини» [10]. Політичні кордони не повинні стояти на шляху ефективних засобів правового захисту для тих, хто страждає від глобального та транскордонного погіршення стану навколишнього середовища.

Право жити у здоровому навколишньому середовищі виникло як ключовий правовий інструмент збереження цілісності планети і у боротьбі за глобальне справедливе навколишнє середовище. У Доповіді з прав людини і навколишнього середовища 2011 року Управління Верховного комісара ООН з прав людини зазначило: «Забруднення однієї держави може стати проблемою навколишнього середовища і сфери прав людини іншої держави, особливо там, де забруднення найпростішого - як повітря і води, здатні легко перетнути кордони... Ці питання мають особливе значення в контексті навколишнього середовища, зважаючи на кількість і інтенсивність транскордонних та глобальних екологічних загроз для повного здійснення прав людини» [12].

24 грудня 2012 року Рада ООН з прав людини отримала попередню доповідь Джона Х. Нокса, Незалежного експерта ООН з питань правозахисних зобов'язань щодо безпечного, чистого, здорового і стійкого навколишнього середовища. Особливо стосується екстериторіальних зобов'язань щодо навколишнього середовища її пункт 48, який посилається на Маастрихтські принципи і закріплює: «Застосування права у сфері прав людини до транскордонної та глобальної екологічної шкоди вима-

гає врахування питань щодо екстериторіальності норм в області прав людини... В останні роки спостерігається підвищена увага до екстериторіальності зобов'язань в галузі прав людини, але як і раніше існує потреба в їх більш докладному роз'ясненні. Ці питання мають особливе значення в контексті навколишнього середовища, в світлі кількості і інтенсивності транскордонних та глобальних екологічних загрози для повної реалізації людиною своїх права» [9].

Нещодавно зусилля міжнародних експертів з усіх регіонів світу зосередилися на ретельному дослідженні принципів екстериторіальних зобов'язань держав у сфері прав людини і вилилися у «Маастрихтські принципи екстериторіальних зобов'язань держав в сфері економічних, соціальних та культурних прав» від 28 вересня 2011 року (Маастрихтські принципи). Виходячи з міжнародного права Маастрихтські принципи [6] не мають наміру встановити нові елементи сфери захисту прав людини; вони, радше, роз'яснюють екстериторіальні зобов'язання держав на базі існуючих положень міжнародного права [3]. Правові джерела, що підтримують зміст Маастрихтських принципів, подані у детальному коментарі, що їх супроводжує [3].

Маастрихтські принципи мають безпосереднє відношення до висвітлення глобальних та транскордонних екологічних проблем які негативно впливають на права людини. Наприклад, зобов'язання не завдавати шкоду, викладене у принципі 13 [1], підтверджує обов'язок держав утримуватися від дій чи бездіяльності, які породжують реальні загрози знищення чи зменшення користування своїми економічними, соціальними та культурними правами екстериторіально. В результаті, відповідальність держав має місце, коли утримання від дій чи бездіяльності держав є передбачуваним результатом їхніх дій. Не визначеність щодо потенційного впливу держав не є підставою виправдання за

такі дії [1]. Таким чином принцип 13 артикулює обов'язок держави уникати поведінки, яка створює реальну загрозу для здійснення економічних, соціальних і культурних прав за межами національної території цієї держави. У своєму Консультативному висновку про законність загрози або застосування ядерної зброї [5] Міжнародний Суд ООН «наголосив» на загальному зобов'язанні держав здійснювати діяльність в рамках їх юрисдикції і контролювати та поважати навколишнє середовище інших держав або районів за межами національного контролю [1].

Маастрихтські принципи наголошують на відповідальності держав вживати осмислені, конкретні та націлені кроки, самостійно або у співпраці з іншими державами, з метою створення міжнародного сприятливого середовища, яке б у свою чергу сприяло загальному виконанню державами своїх зобов'язань, в тому числі з питань, що стосуються навколишнього середовища. Держави повинні розробляти, тлумачити і застосовувати відповідні міжнародні угоди і стандарти відповідно до їх зобов'язань в галузі прав людини, в тому числі ті, що стосуються захисту доквілля [7].

Не менш важливим є принцип вжиття застережних заходів або принцип обережності. Комісія з міжнародного права прокоментувала даний принцип при розгляді статті 3 проекту статей про запобігання транскордонної шкоди від небезпечних видів діяльності, прийнятих в 2001 році. Відповідно до цього положення «держава має вжити всіх належних заходів для запобігання значної транскордонної шкоди або, в будь-якому випадку, звести до мінімуму ризик її виникнення». Комісією зазначено, що, як правило, цей принцип розуміється як «вжиття заходів, необхідних для уникнення або запобігання серйозної або незворотньої шкоди [1].

Крім того, обов'язком держави є захист прав людини шляхом регулю-

вання поведінки приватних осіб, коли така поведінка може призвести до порушень прав людини на території іншої держави. Міжнародне право забороняє державам дозволяти використання їх територій, якщо це завдає шкоди навколишньому середовищу на території іншої держави, але зобов'язання не допустити, щоб національна територія використовувалася для нанесення шкоди території іншої держави, носить загальний характер: це правило не застосовується до транскордонних забруднень. У справі *Corfu Channel Case* [2] зазначено, що діяльність не може бути віднесена до певної держави лише тому, що має місце на території даної держави. Міжнародний Суд ООН зазначив, що «держави, на території якої або у водах якої відбувається діяльність всупереч міжнародному праву, може бути покликана дати пояснення» [2].

У 2011 році Спеціальний доповідач прийшов до висновку, що «здійснення видобутку природних ресурсів та інших проектів розвитку на або поблизу територій корінних народів стало однією з перших проблем корінних народів у всьому світі, а також, можливо, найбільш поширеним джерелом проблем для повного здійснення їх прав». Відповідно до Маастрихтських принципів всі держави, в яких ці компанії мають свої центри активності, зареєстровані або здійс-

нюють комерційну діяльність, повинні прийняти ефективні заходи для захисту прав корінних народів [3, с. 7].

Деякі з Маастрихтських принципів, а саме 12, 24 та 27 [1], вказують на відповідальність держав щодо дій недержавних суб'єктів, в своїй доповіді Спеціальний представник Генерального секретаря з питань прав людини і транснаціональних корпорацій та інших підприємств, в огляді понад трьохсот порушень прав людини, пов'язаних з діяльністю корпорацій, відмітив, що третина справ пов'язані з нанесенням шкоди навколишньому середовищу і безпосередньо мають негативний вплив на права людини: «...в таких справах різні форми забруднення та деградації вважаються впливом на низку прав, включаючи право на здоров'я, життя, право на здорову їжу та належні умови проживання, права меншин та право отримувати користь від наукового прогресу.

Необхідність екстериторіального застосування прав людини та пов'язаних з ними обов'язків держав, як правило, виправдане глобалізацією [7], все більша глобалізація зводить роль державних кордонів, тим самим дозволяючи деяким державам завдати шкоди окремим особам і групам, розташованим в третій державі практично без труднощів.

Список використаних джерел

1. *Commentary to the Maastricht Principles on Extraterritorial Obligations of States in the Area of Economic, Social and Cultural Rights* / Olivier De Schutter, a Asbjørn Eide, b Ashfaq Khalfan, c Marcos Orellana, d Margot Salomon, e & Ian Seiderman [Електронний ресурс] / International Court of Justice. – Режим доступу: <http://icj.wputengine.netdna-cdn.com/wp-content/uploads/2012/12/HRQMaastricht-Maastricht-Principles-on-ETO.pdf>.
2. *Corfu Channel (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Albania)* [Електронний ресурс] / International Court of Justice. – Режим доступу: <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&case=1&p3=4>
3. *Extraterritorial Obligations in the Context of Eco-destruction and Climate Change* [Електронний ресурс] / Thematic Series, Maastricht Principles in Practice. – Режим доступу: http://www.etoconsortium.org/nc/en/main-navigation/library/documents/?tx_drblob_pi1%5BdownloadUid%5D=128

4. *The Extraterritorial Application of the Human Right to Water in Africa* Takele Soboka Bulto [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://hrbaportal.org/archives/noticeboard/launch-of-maastricht-principles-on-the-extraterritorial-obligations-of-states-in-the-area-of-economic-social-and-cultural-rights> (accessed 7 November 2012).
5. *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, Advisory Opinion, 1996 I.C.J. 226, 29 (8 July). [Електронний ресурс] / International Court of Justice. – Режим доступу: <http://icj.wplengine.netdna-cdn.com/wp-content/uploads/2012/12/HRQMaastricht-Maastricht-Principles-on-ETO.pdf>
6. *Maastricht Principles on Extraterritorial Obligations of States in the Area of Economic, Social and Cultural Right* [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.ilsa.org>
7. *Gondek Michal. The Reach of Human Rights in a Globalising World: Extraterritorial Application of Human Rights Treaties (Intersentia, 2009)* [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://intersentia.com/en/the-reach-of-human-rights-in-a-globalizing-world-extraterritorial-application-of-human-rights-treaties.html>
8. *Schutter O. De., Eide A., Khalfan A., Orellana M., Salomon M., Seiderman I. Commentary to the Maastricht Principles on Extraterritorial Obligations of States in the Area of Economic, Social and Cultural Rights' / O. De. Schutter, A. Eide, A. Khalfan, M. Orellana, M. Salomon, I. Seiderman. – 2012. – P. 34*
9. *Report of the Independent Expert on the issue of human rights obligations relating to the enjoyment of a safe, clean, healthy and sustainable environment/John H. Knox* [Електронний ресурс] / Human Rights Council. – Режим доступу: http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/RegularSession/Session22/A-HRC-22-43_en.pdf
10. *Rockström, Johan et al. Planetary Boundaries: Exploring the Safe Operating Space for Humanity/ Rockström, Johan et al. // Ecology and Society* [Електронний ресурс]. - 14(2) – Режим доступу: <http://www.ecologyandsociety.org/vol14/iss2/art32/> (accessed 13 August 2012)
11. *Sovereignty vs. trans-boundary environmental harm: The evolving International law obligations and the Sethusamudram Ship Channel Project Chinthaka Mendis - United Nations // Nippon Foundation Fellow/* [Електронний ресурс] / International Court of Justice. – 2006. – Режим доступу: http://www.un.org/depts/los/nippon/unff_programme_home/fellows_pages/fellows_papers/mendis_0607_sri_lanka.pdf
12. *UNFCCC Decision 1/CP.16* [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://unfccc.int/files/na/application/pdf/07a01-1.pdf>

Поліванова О. М., Сусла І. В. Поняття екстериторіальних міжнародно-правових зобов'язань держав щодо захисту навколишнього середовища

Надано тлумачення поняття екстериторіальних міжнародно-правових зобов'язань в контексті захисту навколишнього середовища та розкрито їх основні іманентні риси. Визначено ключові принципи, на яких базуються такі зобов'язання. Окрім теоретичного осмислення, здійснено практичний аналіз досліджуваної тематики

Ключові слова: транскордонний характер, екстериторіальність, екстериторіальні зобов'язання держав, навколишнє середовище, Маастрихтські принципи.

Поливанова Е. М., Сусла И. В. Понятие экстерриториальных международно-правовых обязательств государств по защите окружающей среды

Предоставлено толкование понятия экстерриториальных международно-правовых обязательств в контексте защиты окружающей среды и раскрыто их осно-

вные имманентные черты. Определены ключевые принципы, на которых базируются такие обязательства. Кроме теоретического осмысления, осуществлен практический анализ исследуемой тематике.

Ключевые слова: трансграничный характер, экстерриториальность, экстерриториальные обязательства государств, окружающая среда, Маастрихтские принципы.

Polivanova O., Susla I. Concept of the states' extraterritorial international legal obligations about protection of environment

The concept of the extraterritorial international legal obligations about protection of environment is provided, and the main inherent features of them are disclosed. The key principles, on which such obligations are based, are determined. Beside theoretical understanding, practical analysis of discovered subject is also present.

Key words: transboundary nature, extraterritoriality, extraterritorial obligations of states, environment, Maastricht principles.